

УДК 821.161.2

**ПОЕТИКА ПЕЙЗАЖУ В МІЛІТАРНИХ ТВОРАХ
МАРКА ЧЕРЕМШИНИ ТА ГРИГОРІЯ КОСИНКИ****В. Я. Чобанюк**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури Інституту філології;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74*

У статті досліджується поетика пейзажу в новелах про війну Марка Черемшини та Григорія Косинки крізь призму національної традиції і власних естетичних поглядів та світоглядних орієнтирів письменників.

Ключові слова: *новела, пейзаж, кольорообрази, ментальний простір.*

Пейзаж – один із видів міфологічної творчості, що виражає у формах художнього образу природи ідею людського духу. Кожен письменник відображає дійсність і, зокрема, природу, пропускаючи її крізь призму національних, культурних, літературних традицій, а також особистих ціннісних орієнтирів та естетичних поглядів. Марко Черемшина і Григорій Косинка у мілітарних новелах створюють власний міф про природу, свій ментальний простір, свою концептосферу, в якій природа як жива субстанція нерозривно пов'язана з долями людей і є важливим засобом поглиблення емоційно-психологічних характеристик персонажів.

У книзі «Обличчям до екстремі» Цветана Тодорова роздуми автора про війни повертають читача обличчям і до минулого, і, на жаль, до сьогодення: “Важко порівняти зло одного сторіччя зі злом іншого, оскільки ми не можемо знати їх обох зсередини... Я не думаю, що саме зло змінило свою природу. Воно, як завжди, полягає у відмові індивідові на право бути до кінця людиною” [2; с. 397]. Українцям зовнішні інтервенти завжди відмовляли у цьому праві, як і у праві бути українцями. Марко Черемшина і Григорій Косинка болісно реагували на вторгнення чужинців (росіян, поляків, німців) на рідну землю, а нині, з огляду на існування російського тероризму в Україні, дослідження воєнних творів цих авторів видається вкрай потрібним, адже правильна оцінка минулого може допомогти уникнути трагедії на рідній землі. Письменники виступили з антимилітаристськими творами, у яких засудили війну, ведучи страшні розповіді про вимирання гуцульського села в часи першої світової війни (Марко Черемшина у циклі новел «Село вигибає») і знищення українського села у складний пореволюційний період братовбивчої війни (Григорій Косинка у новелах «На золотих богів», «Десять», «Фавст» та ін.).

Особливості художнього відображення світу в Марка Черемшини і Григорія Косинки визначаються своєрідністю сприймання ними органічних взаємин природи і людини, що сповнені символічної значущості й несуть художні узагальнення філософського плану. Прикметним є також і те, що еволюція пейзажу відтворювала загальні тенденції в розвитку поетики української літератури, посилення в ній ліричного начала й поглиблення психологізму. Для зображення художнього простору письменники охоче вдаються до здобутків живопису, зокрема, орієнтуються на імпресіоністичну концепцію кольору.

Марко Черемшина прагне до граничної концентрації емоційного та філософського наповнення описів природи, начебто розкриває у всесвітній двері реальності, вводить соціально-історичну конкретику до планетарних ритмів: “Луна йому вночі спати не давала, гранею ребра припікала, лице *черленила*. На горах припочивала, *черлений* пояс розперізувала, *криваві* згарди над селом розстелювала... А її дорога димом стелена, жаром жарена, кулями значена. Де руки робили, там град гранатів, де газдівства були, там земля трісла”. У наведеній цитаті з новели «Село вигибає» бачимо пейзажні конструкції з кольоропозначенням *кривавий, черлений, червоний*, взірці яких знаходимо і в багатьох творах Григорія Косинки. Наприклад: “*Кривавий* лист калини на грудях, чоботи – рілля, а сама (осінь) плювала у степ і мрякою-дощами давила села” («Сорочка»), “...він стояв на колінах коло кулемета, а очі потопали на сході, де вплив уже наполовину *криваво-огненний* диск сонця” («Мати»), “Сріблястим листом поклонився явір коло порога, як вели в невідому хату невідомого чоловіка на весілля смерті *криваве*” («Темна ніч»).

У новелі Григорія Косинки «На золотих богів» із кожним гуком ворожої артилерії “піднімаються до неба *криваво-червоні* стежки полум’я”, окроплюється “біла гречка з медами гарячою *кров’ю*”, але “*червона* селянська воля” боронить “тілами, *кров’ю* свої оселі од армії “золотих богів”. Коли червона кров Сеньки-кулеметника полилась на потолочену пшеницю, заплакали села, а сонце озолотило похмурі хмари і “втопило *червону багрянницю*, як той сум, у ставу та й прослало над пожарищем”.

Можна констатувати, що у мовній палітрі творів письменників переважають опосередковані, метафоричні, символічні кольорообрази зображення крові, кровопролиття, пов’язаного з війною, однак у Марка Черемшини пейзаж завжди відображає регіональну національно-культурну приналежність письменника, тому ключовими образами є смереки, гори, луки та інші явища та предмети навколишнього світу – незмінні супутники щоденного життя гуцулів: “...лежали всі у траві, як німе камінне плиття у лузі. А їх *кров* сідала довкруги на траву росою і траву чічками *черленила*”, “На далеких долах зачала ніч прошивати дзвінкі крісові кулі. *Червона* луна стала з-поза гір у село заглядати” («Бодай їм путь пропала!»), “Уже скрізь довкруги на долах видко було хмари

димів та *червону* луну ночами, – а Черемош збирав із сіл своїх легінів...” («Перші стріли»).

Конотативним значенням у творчості Марка Черемшини наділений темний колір, який у смисловому плані поєднується з архетипом пра матері-землі, що перетворюється із годувальниці у “плакальницю”: „Лупаються гори від жіночих плачів, здригається земля під мерцями, шепоче ліс молитву...” («Після бою»), “Але газди лежать нагнівані на ліси та гори, на село, на зорі. Лишень дозволяють аби земля за ними банувала, аби росою на них сідала, аби їх своїми сльозами умивала...” («Бодай їм путь пропала!»).

Використовуючи контрастні чорну і білу барви у творі «Поменник» автор розповідає про розстріл гурту поважних газдів за те, що під час перебування в селі “москалів” піп поміняв їм старі поминальні книжки на нові з православним хрестом – “Ішли на небі зорі *молошною* дорогою, а під ними маршеровало військо тісарською дорогою та й бадіків із собою вело. Вийшли газдині д’горі на дорогу, щоб газдів своїх вирядити, щоб знати, де їх слід цілувати. Як той шум у *темнім* лісі, як сонне видіння пішли-пропали”. Саме поєднуючи ці кольори Марко Черемшина намагається наповнити смислом усі елементи сюжету згаданої новели: “Навкруги *чорний*, осінній ворон на смеччині кричє, войну повістує, дзьоб собі гострить, бабам туску додає. (...) Хмари на небі *біленькі*, наче на смерть убралися, не розлітаються, бо неприятель сказав їм на однім місці стояти”, “Лиш сонце з лісів через *чорні* багнети перегулювалося й на сивині бадіків *білими* крильцями мерехтіло, щоб село їх здалека розпізнавало, щоб їм гріхи простило”. пейзаж у творі повний драматичного напруження, що криється в звичайних для автора художніх образах, однак виривається за їх межі, вбираючи в себе інший зміст – глибокого потрясіння та скорботи: “Річка зі скалами шепотом нараджується, рибку постановляє, кружалом кружить, піну ховає, долин боїться, в жіночі очі кривавим дзеркалом, гей мовля, б’є”.

Марко Черемшина антропоморфізує природу сонця, переносячи космічні ознаки на світ людських почуттів і навзаєм – сонце співпереживає, вражене видивами людського страждання. Так, особливо різкою на тлі сонячного осіннього дня видається смерть від рук австрійських вояків безневинного селянина, доброго і люблячого тата і чоловіка Василя із новели «Зрадник». Дружина Марічка звертається у розпачі до сил природи, відкриваючи душу перед незбагненністю їх вічного руху, щоб захистили “сокола любого” – “Ой ви, гори кремінисті, чіму не лупаєтеся? Ой ви, громи швидконогі, де ж ви поховалися?”, – але гори лише повторюють її зойк після того, як куля скосила коханого. Автор апелює до сонця, яке має бути символом надії на відродження духовного та тілесного в житті людини: “А з деді чоріла посока і дитині ніжки красила. Най цвіт у кєрві бродить, най сонце в кєрві свій образ видить”. У новелі

«Поменник» небесне світило перебирає на себе функції духівника – “Сонечко ладан смажить, аби нарід ховати, аби трупів не чути”.

Трагедію смерті простих селян у новелі «Після бою» Марко Черемшина виводить через слухові (“холодом дихає”, “лупаються гори від плачів”, “здрігається земля”) пейзажні образи, що дозволяє найповніше та найглибше виявити єдність вічного і тимчасового: “Нахилюється до мерців смеречина і холодом на поморщені чола диха. Піднімається потолочена травиця, підносяться з моху барвінкові гогози і убирають чічками та перлами мертві лица. Протискається крізь гілля сонце і відганяє муху, аби мерцям очей не спивала”.

Прикметно, що Марко Черемшина більше уваги зосереджує на звукових ефектах, тоді як Григорій Косинка – на світлових та кольорових. У ритмічно зважених, уміло побудованих завершальних реченнях новели «Бодай їм путь пропала!» народжується озвучена авторським відчуттям картина, в якій жінки проклинають ворогів, а їхнє замовляння переходять сили природи:

“Заревіли гармати, забриніли кулі, аби проклін заглушити.

Але сонце той проклін від газдинь переймає та й горами розсіває:

А гори переповідають:

„Бодай їм путь пропала!”

А води повторяють:

„Бодай їм путь пропала!”.

Сонце, що “розсіває” проклін над гуцульським краєм, – це реакція на грабунки, вбивства, підпали, що чинить австрійська армія, панічно тікаючи в гори й водночас голос людської надії, непереборна віра у визволення краю від чужинців.

На кривавих шляхах громадянської війни прислухаються до голосу природи, до пісень поля в передчутті змін і герої новел Григорія Косинки. Дезертир Корній розмовляє з сонцем, радісно вітаючи життя, що може закінчитись будь-якої миті («В житах»); Андрій у напруженій, калейдоскопічній зміні картин доквілля, вгадує трагічний фінал – смерть матері: “надходить велика буря”, “чорне сонце, втиконе багряно-червоними стрілами на вітер”, насторожено “шумлять придорожні верби”, дико “кряче ворон” («Мати»). Безглуздою у новелі «Десять» видається смерть комуніста Рубеля від рук повстанців у житах, що співали “сонячну пісню золотого степу, ніжну, радісну”. Автор акцентує на тому, що становлення особистості пов’язане не тільки із впливом зовнішнього середовища, але й внутрішніми компонентами її психіки, під дією яких чи на тлі яких здійснюється соціальна детермінація. Так звана “громадянська” війна роз’єднала українську громаду, тому годі шукати гармонію в світі, де “за чорними борами хмари білі, мов розірвані знамена сонця” [52]. Образ “розірваного” сонця зустрічається і в новелі «Постріл» – “Я стояв у розломлених лініях сонця...”.

Як переконуємось, літературний пейзаж є відображенням світо-відчущання письменників, а дослідження словесної тканини пейзажу, його образної системи – одним із засобів осягнення їхнього художнього світу. Аналіз пейзажних замальовок дозволяє виявити риси різних художніх методів, що знайшли своє відображення у творчості Марка Черемшини і Григорія Косинки. Письменники посилюють реалізм новими основами, поєднуючи із модерністськими імпресіоністичними та експресіоністичними художніми прийомами та засобами. Марко Черемшина і Григорій Косинка відображають дійсність, зокрема природу, крізь призму національних, культурних традицій і власних естетичних поглядів та світоглядних орієнтирів; наповнюють описи природи забарвленими загальним настроєм деталями, що розкривають основну філософську ідею міліарних творів – найбільшою цінністю є людське життя і можливість щасливо прожити його на рідній землі.

Література

1. Косинка Г. Заквітчаний сон: Оповідання, спогади про Г. Косинку / Г. М. Косинка. – К.: Веселка, 1990. – 287 с.
2. Тодоров Ц. Обличчям до екстремі: пер. з фр. / Цветан Тодоров; під ред. Я. Салига. – Львів: Літопис, 2000. – 415 с.
3. Черемшина М. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Спогади. Автобіографія. Листи / М. Черемшина; вступ. ст. і прим. О. В. Мишанича. – К.: Наук. думка, 1987. – 448 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 08.09.2016 р.

Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Піхманцем Р.В.

THE POETICS OF LANDSCAPE IN THE MILITARY WORKS BY MARKO CHEREMSHYNA AND HRYHORII KOSYNKA

V. Ya. Chobaniuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Department of Ukrainian Literature, Faculty of Philology;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57;
phone: +380 (342) 59-60-74; e-mail: kaf.lit@ukr.net*

The article examines the poetics of landscape in Marko Cheremshyna's and Hryhorii Kosynka's novellas about the war in the light of national traditions and their own aesthetic views and the writers' worldview orientations.

Key words: *novellas, landscape, colour images, mental space.*